

SZAKASZVÉGI DALLAMREALIZÁCIÓK A SPONTÁN BESZÉDBEN

MARKÓ ALEXANDRA

Bevezetés

A szupraszegmentumok olyan vokális eszközök, amelyek egyrészt közreműködnek a közlések (grammatikai) szerkezetének kialakításában, másrészt hozzájárulnak azok szemantikai és pragmatikai funkcióinak kiteljesítéséhez. A szupraszegmentális szerkezet mind a monologikus, mind a dialogikus beszédformáknak különféle aspektusait képes jelezni-jellemezni, mint például az aktuális tagolás, a beszédaktus típusa, a szóátadás és -átvétel, a beszélő(k) viszonyulása a tárgyhoz és egymáshoz. A szupraszegmentális formák és ezek funkciói részben univerzálisak (vö. pl. Maddieson 1997), részben nyelvspecifikusak (vö. Hirst – di Cristo eds. 1998).

A szupraszegmentális szerkezetnek spontán beszédanyagon történő vizsgálata időszzerű, ugyanakkor sok nehézségbe ütköző feladat. Ez összefügg azzal a paradoxonnal, amely a spontaneitás és a jó minőségben rögzített, az apró részletekre menően elemezhető beszéd között feszül. A korábban a spontán beszéd szupraszegmentális sajátosságairól tett szakirodalmi megállapítások emiatt inkább a kutatók saját kommunikációs tapasztalatain alapultak, és nem műszeres elemzések, hanem hallás alapján születtek. Ugyanakkor mind a nemzetközi, mind a magyar szakirodalomban egyre több ilyen tárgyú kísérleti kutatás eredményei olvashatók, és a spontán beszéd bizonyos területein – elsősorban a temporális szerkezet tekintetében – már nagyszámú kísérleti adat áll rendelkezésünkre. Ennek oka részben abban a tényben rejlik, hogy sok kérdés (különösen a szünetezést és a tempót illetőek) nemcsak a fonetika, hanem a pszicholingvisztika számára is hasonló módon fogalmazódik meg, így a két diszciplína kutatási eredményei egymás számára közvetlenül is hasznosíthatók. E területeken a magyar szakirodalom rendkívül sokszínű eredményeket mutat fel: vizsgálták a szünetet mint megakadásjelenséget (lásd pl. Gósy 2003a); a szünet előfordulási helyét (tagmondathatáron, kötőszó előtt és után – vö. Gósy 1999; vagy szavakon belül – Gósy 2004b); a percepcióra tett hatását (pl. Kassai 1988; Gósy 2000), illetőleg a szünetészlelés nyelvfüggő voltát (pl. Kassai – Fagyal 1996; Menyhárt 1998). A magyar szakirodalomban az ötvenes évek óta végeznek a temporális szerkezetre vonatkozó akusztikai fonetikai méréseket (Hegedűs 1957), így az időbeli változások is megragadhatók. A magyar beszéd tempójának változását körüljáró tanulmányok sorozatából Kassai (1993) vont le a konklúziót. A tempóvizsgálatok érintették az olvasás és a spontán beszéd különbségét is (Laczkó 1993); illetőleg különböző eseménydinamikával rendelkező szövegek összevetéséből kiderült, hogy a cselekményközpontú szövegek artikulációs és beszédtempója gyorsabb az értékelésközpontúakénál (Andó 2002). A beszédtempót illetően az egyes életkori jellegzetességek feltárására is születtek már összehasonlító mérések (pl.

Balázs 1993; Gocsál 2000), kétnyelvűek körében is (Menyhárt 2000), amelyek azt mutatták ki, hogy a beszédtempó felnőttkorban a (relative) leggyorsabb, az időskorra a fiziológiai változások hatására lelassul, illetőleg a kisgyermek beszéde lassabb a felnőttkéénél. A tempó tudatos változtatásával kapcsolatban is készültek vizsgálatok (Bóna 2006).

A beszéddallamról a magyar szakirodalomban nevezetes monográfiák (vagy részletek) láttak napvilágot, ha azonban tárgyalják is ezek a spontán beszéd ez irányú jellegzetességeit, azt jellemzően hallás alapján, nem objektív eszközökkel teszik (lásd Fónagy – Magdics 1967; Elekfi – Wacha [2003]). Varga László (1993 és későbbi munkái) fonológiai szempontú megközelítése nem annyira a spontán beszéd jelenségeit vizsgálja, inkább a magyar dallamstruktúráknak olyan átfogó leírását adja, amely tekintetbe veszi a spontán beszédre jellemző formákat, és komplex megközelítése figyelembe vesz fonetikai szempontokat is (lásd pl. Varga 2002).

A beszéddallam spontán beszédbeli kísérleti vizsgálatában elsődleges a határjelölés kérdése. Gósy (2003b) kísérletének résztvevői a mondatvégek jelölésében elsődleges akusztikai kulcsként a szünet megjelenését és még inkább annak hosszát használták fel, másodlagosan pedig az alaphangmagasság-változásra támaszkodtak, ugyanakkor „statisztikailag nem támasztható alá az, hogy az alacsonyabb frekvenciaérték mondathatár-ítéletet idézne elő” (36) a magyarban. Következtetései között Gósy azt is megfogalmazza, hogy önmagában egy prozódiai sajátosság sem bír határjelző funkcióval, csak más eszközökkel együtt, és csak akkor, ha szemantikai megerősítést is kap, illetőleg hogy percepcións rendszerünk nem objektív értékek, hanem viszonyok alapján dönt. Ennek a kutatásnak az eredményei alapján Váradi (2008) különböző spontánbeszéd-műfajokat vetett össze percepcións szempontból, és azt találta, hogy a narratív és leíró szövegekben is eltérő a határjelzés megvalósulása.

Egy, a magyar spontán beszéd dallamrealizációira vonatkozó tanulmányban (Markó 2007) közel kétszáz kérdő megnyilatkozás elemzésének eredményei alapján megállapítottuk, hogy a spontán megvalósuló kérdések sokszínűbbek, mint amilyenek a felolvasott, elicitált vagy eljátszott mintapéldáik alapján a szakirodalom bemutatja őket. A változatosság elsősorban az F_0 modulációjának lehetőségeiben, másrészt pedig a hangköz értékeiben mutatkozik meg. A női-férfi nyelvhasználati, hangtani eltérések vonatkozásában is újabb adalékokkal szolgáltak az eredmények.

Beke (2008) a spontán beszéd és a felolvasás dallami realizációit vetette össze. A dallamnak a hűmmögésben játszott szerepéről (elicitált minták mellett) spontán beszéden végzett vizsgálat adatai alapján fogalmaztunk meg megállapításokat (Markó 2006).

Mint említettük, a fenti néhány vizsgálatról eltekintve a magyar spontán beszéd dallami sajátosságairól méréseken alapuló adatokat nem közöltek a fonetikai szakirodalomban. Ugyanakkor a spontán beszéd dallamstruktúrájára vonatkozó hallásalapú elemzések jellemző jegynek találják a „befejezetlenséget jelölő gyakori szökőzárás formák”-at (vö. Wacha 1999; Elekfi – Wacha é. n. [2003] stb.). Felmerül tehát a kérdés, hogy valójában (objektív adatok szerint) mennyire gyakoriak ezek a szökőzárás formák. Mivel különösen a fiatalok beszédére vonatkozóan jelennek meg az ilyesfajta

ítéletek, vizsgálatunkban fiatal beszélők különböző beszédprodukcióit vetettük össze. A fenti mellett az elemzés másik kérdése az volt, hogy a szókózáras formák előfordulási aránya függ-e a beszédfeladattól, illetve a helyzettől.

Kísérleti személyek, anyag és módszer

Adatközlőink 21 éves egyetemi hallgatók: két nő és két férfi (a továbbiakban N1, N2, F1 és F2). Mindannyian budapesti születésűek, a köznyelvi standardot beszélnek, nem éltek hosszabb ideig sem magyar nyelvjárási területen, sem külföldön. Nincs sem beszédhibájuk, sem kirívó beszédjellegzetességük, sem hallásproblémájuk. Kiszámú adatközlővel dolgoztunk, ezért úgy választottuk ki őket, hogy jól reprezentáljanak egy-egy jellegzetes beszélői attitűdöt. Így van közöttük bőbeszédűbb és szűkszavúbb, illetve átlagos beszédképességű és motivációjú is; ugyanígy gyorsbeszédű, renyhébb artikulációval beszélő és normál beszédtempójú, tisztább artikulációjú is. A kísérleti személyekkel egy hosszabb dialogikus, illetve személyenként három rövidebb monologikus spontánbeszéd-felvételt rögzítettünk: a) természetes, szabad spontán beszéd: a beszélő egy megadott, de számára jól ismert és kedvelt témáról szabadon beszél; b) „kontrollált” spontán narratíva: a beszélő vizsgaszerű helyzetben van: a téma, amelyről beszélnie kell, nem természetes a számára, a felvételkészítő érdeklődése nem valódi, a beszédpartner inkább a külső kontroll, semmint a természetes beszélgetőtárs szerepét tölti be; c) irányított spontán beszéd: képsorozat hangzó leírása oly módon, hogy a beszélők az elmondandó információ birtokába nem előzetesen jutottak, hanem beszéd közben. A tíz képből álló történetet úgy kellett elmesélniük, hogy csak egyenként nézhették meg a képeket: amikor az elsőről elmondtak mindent, amit tudtak, akkor nézhettek meg a következőt, és így tovább. Mivel a képek többféle értelmezésre adtak lehetőséget, folyamatosan felül kellett bírálniuk az addig elmondottakat, illetve többféle folytatásra kellett felkészülniük. Ezzel a feladattal tehát nagymérvű kognitív erőfeszítésre készítettük az adatközlőket.

A monologikus szövegekből összesen körülbelül egy órányi anyagot rögzítettünk (59 perc 21 másodperc), a négy szereplős társalgás időtartama pedig közel két óra lett (kb. 1 óra 53 perc). Adatközlőink a társalgáshoz nem kaptak instrukciókat, mindössze az volt a feladatuk, hogy beszélgessenek, s mivel jól ismerik egymást, hamar természetessé vált a mesterségesen teremtett szituáció.

A beszélgetést egy professzionális rádióstúdióban vettük fel, térmikrofonnal, és közvetlenül számítógépre rögzítettük digitális formában. A monologikus szövegek felvétele ugyancsak csendesített szobában történt Sony MZ-R900 típusú minidisc-hangfelvevővel, és az ahhoz a gyártó által biztosított irányított mikrofonnal. Az alkalmazott technológiák által létrehozott hangfelvételek minősége a vizsgálatunk céljának megfelelő adatolást tett lehetővé. A mintavétel monóban, 22 050 Hz-en és 16 biten történt. A látható mikrofon és a részben mesterséges körülmények ellenére sem számolunk a megfigyelői paradoxonnal, mivel tapasztalatunk szerint a naiv beszélő tudatossága, amikor beszédét megfigyelik, rögzítik, a legkevésbé a szupraszegmentális szerkezetben nyilvánul meg, és rövid idő alatt megszűnik.

A hanganyag feldolgozásához a Praat szoftvert alkalmaztuk. A szakaszvégi frekvenciaváltozás irányát (a hagyományos terminusokkal: ereszkedő, lebegő, emelkedő stb. – vö. Deme 1961) az auditíven észlelt és a regisztrátumon látott frekvenciaváltozást egyaránt figyelembe véve minősítettük. A lebegő és az emelkedő dallammenet elkülönítésére azt a megoldást alkalmaztuk, hogy 10%-os frekvenciaváltozásig lebegőnek minősítettük az adott szakasz hangmenetét (vö. Kassai 1998: 213). Az emelkedő és a szökő minősítések elkülönítése hallás alapján történt, itt nem határoztunk meg számszerű (a frekvenciakülönbséget százalékos értékben kifejező) értékhatárt. A méréseken alapuló szakirodalomban sem találunk erre támpontot (valójában hasonló vizsgálat korábban nem történt magyar spontán beszédanyagon), illetőleg a hallásalapú megközelítések sem definiálják, milyen mértékű emelkedést tekintenek szökőzárnak, csak tapasztalat alapján döntenek.

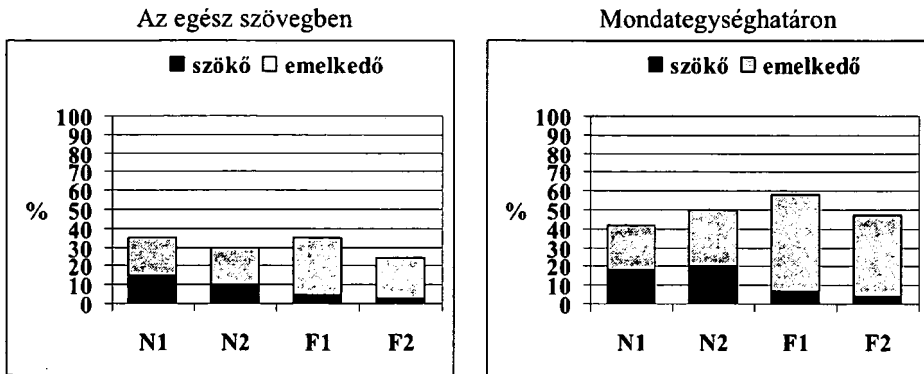
A társalgásban a beszéddallam vizsgálatát nehezíti, hogy a beszédpartnerek egyazon időben is megnyilvánulhatnak, és minden, a beszédszakasszal egy időben történő hangadás információelméleti értelemben zajnak minősül. Ezeket a szakaszokat tehát ki kellett rekeszteniünk a vizsgálatból, így a szakaszár tekintetében elemezhető beszédszakaszok a teljes időtartam mintegy 40%-át tették ki. A bemutatott adatokban minden esetben a vizsgált (azaz tökéletesen elemezhető) szakaszárlatok összességét tekintjük 100%-nak. Meghatároztuk azt is, hogy milyen a szakaszárlat típusok megoszlása mondategység határon¹ (vö. Deme 1971), itt 100%-nak az összes szakaszvéggel egybeeső mondategység határt vettük. E helyt a tanulmány céljának megfelelően csak a befejezetlenséget jelző – emelkedő és szökő – dallamzárakat elemezzük (a korpusz szakaszáró dallammeneteinek teljes körű analizisét lásd: Markó 2005).

Eredmények

A különböző beszélők szakaszvégi dallammeneteinek eloszlása egyedi jellegzetességeket mutat ugyan, mégis látszanak bizonyos beszélőfüggetlen tendenciák. Annak érdekében, hogy mind az egyéni, mind az általánosabb jellemzők jól kirajzolódjanak, előbb szövegtípusonként az egyes beszélőkre jellemző eloszlásokat, majd a szövegek sajátosságait vetjük össze az emelkedő és szökő szakaszár tekintetében.

A „szabad” narratívákban a befejezetlenséget jelző szakaszvégek az összes dallamzár 25–35%-át teszik ki, e tekintetben nincs jelentős különbség a nők és a férfiak között, ugyanakkor a nőknél relatíve gyakoribbak a szökőzárak, mint a férfiaknál. Mondategység határon gyakoribb a befejezetlenség jelzése, mint másutt, és itt is jellemzőbb a nőkre a szökő dallammenet, míg a férfiak esetében az emelkedő zárlatok aránya nagyobb (1. ábra).

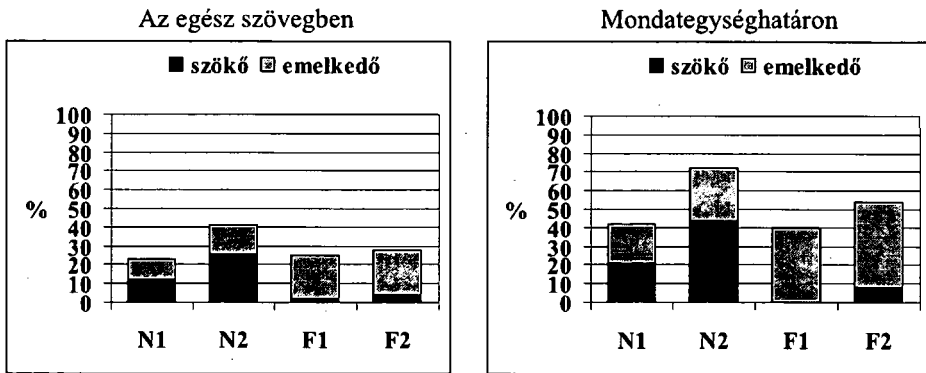
¹ A mondategység egy predikatív mozzanat, szerkezeti alapforma – szemben a mondategésszel, amely egy közlési alapegység. A mondategység konstrukcionálisan zárt egység. Míg a mondategész funkcionális, a mondategység konstrukcionális alapforma, de természetesen a mondategész állhat egyetlen mondategységből is (vö. Deme 1971: 39–46).

1. ábra

Az emelkedő és szökő szakaszarálatok aránya a „szabad” narratívákban

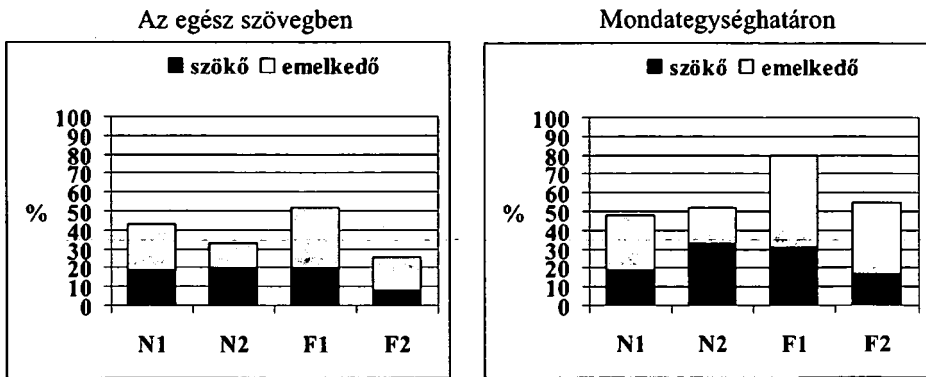
A „kontrollált” narratívákban (vizsgaszerű helyzet) ismét a fent látható tendenciák érvényesülnek a nemek tekintetében. Itt különösen N2 produkcióját jellemzik a szökőzárak mind az egész szöveget, mind pedig a mondatéghatárokat nézve; N1 esetében a szökő és az emelkedő szakaszvégek aránya kiegyenlítődik. A férfiaknál ugyanakkor a 2. ábrán is az emelkedő zárak dominanciája figyelhető meg.

2. ábra

Az emelkedő és szökő szakaszarálatok aránya a „kontrollált” narratívákban

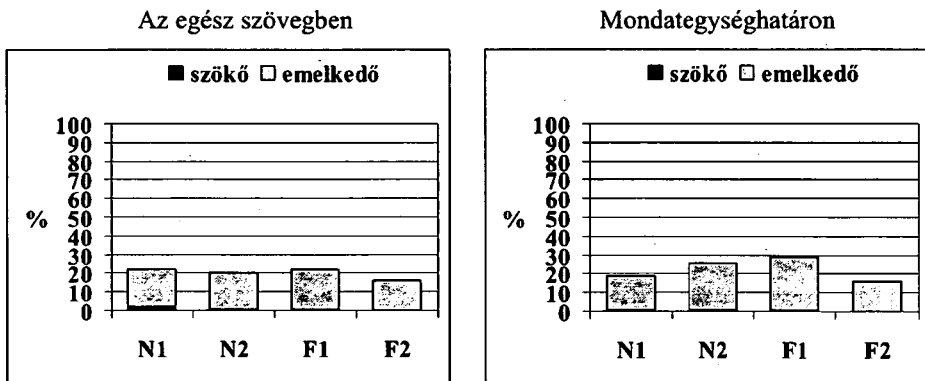
A képsorozatokban a nők és a férfiak adatai között csökken a különbség, sőt F1 esetében a szökőzárak aránya eléri a nőkre jellemző értéket, miközben az emelkedő zárak értéke is nála a legmagasabb. Ebben a szövegtípusban F2 produkciója is gyakran tartalmaz szökőzárakat, általában és mondatéghatáron is (3. ábra).

3. ábra

Az emelkedő és szökő szakaszárlatok aránya a képsorozatszövegekben

A 4. ábra a társalgásban megjelenő, befejezetlenséget jelző szakaszárlatok eloszlását mutatja, és jól látszik, hogy az eddig vizsgált monologikus szövegekhez képest itt mindenkinél igen ritkák a szökőzárak, illetve kevésbé jellemzőek az emelkedő szakaszvégek is. Mindemellett alig tapasztalunk különbséget a szakaszvégi frekvencianövekedést nézve a szöveg egésze és a mondatéghatárok között.

4. ábra

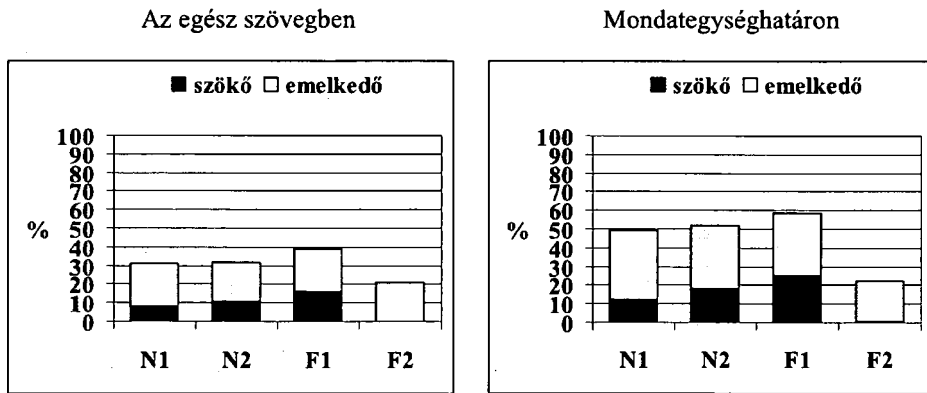
Az emelkedő és szökő szakaszárlatok aránya a társalgásban

Az eddigiek arra a megállapításra jogosítanak, hogy – bár markáns egyéni jellegzetességeket és eltéréseket láttunk – az adatközlők neme, a szintaktikai szerkezet (mondatéghatár) és a szöveg (a szituáció, a beszédprodukción, beleértve a tervezési folyamatot) sajátosságai befolyásolják a szökőzárak előfordulási gyakoriságát. A nőknél ez a fajta dallamzár jóval gyakoribb, mint a férfiaknál – ez egybe is vág a köznévelkedéssel, illetőleg néhány szakirodalmi megállapítással (pl. Fónagy – Magdics 1967; Gósy 2004a). Ugyanakkor a férfiak beszédére nem kevésbé jellemző az emelkedő szakaszvég. Hogy mégis a nőkre tartják ezt jellemzőbbnek, annak oka valószínűleg

abban rejlik, hogy a percepció számára sokkal kevésbé feltűnő az emelkedő dallamzár-ral járó kisebb hangköz, amely nem (feltétlenül) jár hangfekvésváltással (szemben a szökőzárral, amely általában igen). Felmerülhet, hogy a nemek közötti illetén különbség háttérben az a tény húzódik meg, hogy a nők hangköze/hangterjedelme (ugyanolyan típusú szövegek, azonos fokú érzelmi telítettség stb. esetén is) tágabb, mint a férfiaké. Feltételezhetjük ez alapján, hogy a forma és a funkció tekintetében nincs valódi különbség az emelkedő és a szökő szakaszvár között, a percepcióban lecsapódó (és ily módon a nemek között feltételezett) különbség a fiziológiai eltérésekre vezethető vissza.

A monológokban mondategységghatáron nagyobb arányban jeleznek befejezetlenséget a beszélők, amiből az következik, hogy másutt relatíve jellemzőbb a lezártság jelzése. Ez első megközelítésben meglepő eredmény, hiszen azt jelenti, hogy szerkezeten belül kevésbé gyakori a folytatás szándékának jelzése. Ugyanakkor a társalgásban szinte nem tapasztaltunk különbséget a mondategységek végén és az ezek belsejében realizálódó szakaszhatárok dallammenetében, ami miatt felmerül, hogy a monologikus és a dialogikus szövegtípusokban eltér a szakaszvár funkciója.

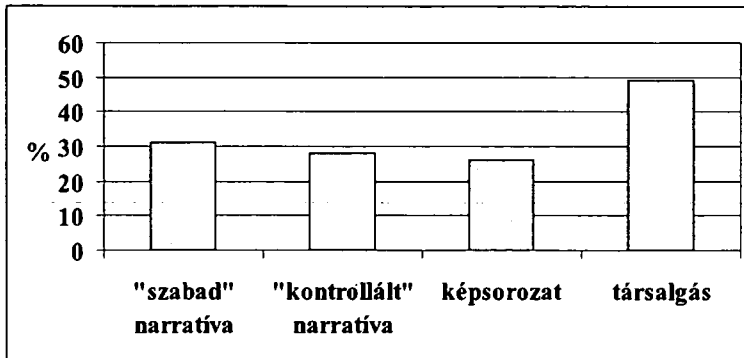
A különböző szövegtípusokra kapott eredményeket tekintve (5. ábra) a befejezetlenség jelzése emelkedő szakaszvégi dallammenettel és szökőzárral egyaránt a képsorozatban a leggyakoribb, a társalgásban pedig a legritkább (az utóbbiban szökőzárát szinte nem is találtunk). Mindez ugyancsak megerősíti azt a feltételezést, hogy a szakaszvárak jellemzői összefüggenek a beszédssituációval.

5. ábra

Az emelkedő és szökő szakaszvárak aránya a különböző szövegtípusokban

Ezek az eredmények felvetnek egy további kérdést, mégpedig azt, hogy milyen gyakran esik egybe a szakaszvár mondategységvéggel az egyes szövegtípusokban. Ezt megvizsgálva azt kapjuk, hogy a társalgásban másfél-kétszer annyi azoknak a szakaszváraknak az aránya, amelyek mondategységghatárra esnek, mint a monológokban (vö. 6. ábra). Azaz arányaiban jóval több lezárt szakasz fordul elő a társalgásban, mint a monologikus szövegekben, és ezzel párhuzamosan a monológokban feltűnően gyakoribbak a folytatási/befejezetlenséget jelző szakaszvárak.

6. ábra

A szakaszvég és a mondatéghatár egybeesésének aránya a különböző szövegtípusokban

Mindez azt is jelenti, hogy a társalgásban relatíve gyakrabban fordul elő szünet mondatéghatáron, vagyis a szituációból fakadóan a beszélők tervezetebben valószínűsítik meg a szüneteket akkor, amikor a szünet potenciális beszélőváltási hely, mint a monológban. Ez arra is visszavezethető, hogy a beszélőknek a közlésen belül kevésbé van szükségük gondolkodási/szókeresési szünetre, hiszen a többiek beszédideje alatt van idejük megtervezni a mondanivalójukat, míg a monológokban ezt saját beszédükkel egy időben teszik. Meg kell még jegyeznünk, hogy a társalgásban – például a kérdés-válasz fordulók miatt – több társalgási egység mindössze egy mondatéghatárból áll, így a dialogikus helyzet e tekintetben is befolyásoló.

Következtetések

Összegezve az eredményeket megállapíthatjuk, hogy a nők beszédére sokkal jellemzőbbek voltak a szökőzárás realizációk, mint a férfiakéra. Ezt arra a – fonetikában már közhelynek számító – tényre vezettük vissza, hogy a nők dallammodulációja tágabb frekvenciatartományban érvényesül, aminek részben fiziológiai okai vannak. Láttuk, hogy a befejezetlenség jelzése emelkedő vagy szökő dallamzárral egyaránt gyakori a két nem képviselőinél, a különböző szövegtípusokra azonban más-más módon reagálnak az egyes beszélők (a „kontrollált” narratívában N2, a képsorozatban F1 értékei voltak kiugróan magasak). A mondatéghatár minden monologikus szövegben stimulálóan hat a befejezetlenség jelölésére, ami valószínűleg arra vezethető vissza, hogy a grammatikai szerkezethatárok egy része szemantikai-pragmatikai megerősítést nyerve potenciális szövegvég, s hogy a hallgató mégse tekintse annak, a szupraszegmentális szerkezeten jelölni kell a folytatás szándékát. Megjegyezzük, hogy éppen emiatt igen nehéz egyértelmű mondathatárokat megállapítani a monologikus szövegekben.

A képsorozatszövegekben kb. 20%-kal gyakrabban tapasztaltunk emelkedő vagy szökő zárlatot, mint a többi monologikus szövegben. Magyarazatként szolgálhat

erre a nagyfokú bizonytalanság, ami abból adódik, hogy a beszélők nem ismerték előre az elmondandó történetet; illetőleg ezzel összefüggésben a kognitív erőfeszítés amiatt, hogy menet közben újra és újra kellett konstruálniuk a szöveget az újabb információk alapján.

A társalgás kétharmad annyi befejezetlenséget jelző szakaszszárat tartalmazott, mint a monológok, és szöközárát szinte egyáltalán nem fedezhettünk fel benne. A folytatás jelzése tehát valóban lényeges funkciója az emelkedő és a szökö zárlatnak, a társalgásban azonban jóval gyakrabban van szükség a lezárás jelzésére, mint a monológban, ahol a grammatikai szerkezet és a szituáció pragmatikai ismerete elég egyértelmű jelzés, mivel nincs aktív beszédpartner. Mindemellett a társalgásban mondategység-határon is ugyanolyan gyakori a lezáró hangmenet, mint másutt, ez viszont megerősíti a szakirodalom azon állításait (pl. Wacha 1988; Gósy 2003b), hogy a dallamzár önmagában nem elégséges jelzője a lezárásnak, más jegyekkel (a szünet hosszával, a grammatikai struktúra befejezettségével, új intonációs frázis indításával, a tekintettel stb.) kombinálva képes a kommunikatív kompetenciánk azonosítani a beszélő ez irányú szándékát. Ez nyilvánvalóan a szituációbeli különbségre vezethető vissza, arra, hogy míg az egyértelműen monologikus helyzetben a lezárás szándékának – aktív beszédpartnerek hiányában – nincs különösebb jelentősége, addig a társalgásban ennek jelzése az együttműködés elengedhetetlen feltétele. A vizsgálatunk alapján feltehető, hogy a lezárás jelzése a monológokban pragmatikailag nem funkciójuk a szakaszvégeknek, ezért nem kell rendelkezniük a funkció betöltéséhez szükséges formai jeggyel, a csökkenő frekvenciával. Akkor azonban, amikor a szakaszszáró ereszkedő hangmenet valóban lényeges kommunikációs szerepet tölt be a társalgásban, az esetek túlnyomó többségében ez meg is valósul.

Bár a kísérlet jellege és a spontán beszéd gyűjtési módszertanának sajátosságai miatt eredményeink mindössze négy adatközlő adatain alapulnak, fontos kérdéseket tehetünk föl a spontán beszéd dallamszerkezetének jellegzetességeit objektív eszközökkel feltáró kutatások számára. Eredményeink alapján megfogalmazhatjuk, hogy az aktív beszélők száma, a beszédprodukción folyamat jellegzetességei (a téma, a feladat jellege stb.) olyan változók, amelyekkel a további kísérletek tervezése és az eredmények értékelése kapcsán is számolni kell. A korábbi szakirodalom – bizonyára a többszereplős szituációk felvételi nehézségei miatt – általában csak monologikus szövegek elemzését tűzte ki célul, láttuk azonban, hogy a dialogikus helyzet jellegzetes eltéréseket idéz elő mind a produkciós folyamatban, mind pedig a felszíni szerkezet szupraszegmentális struktúrájában (a további eltéréseket lásd Markó 2005).

HIVATKOZÁSOK

Andó Éva 2002: *A történetmondás kommunikatív jellemzői*, PhD-értekezés, Budapest, ELTE.

Balázs Boglárka 1993: Az időskori hangképzés jellemzői, *Beszédkutatás* 1993, 156–65.

- Beke András 2008: A felolvasás és a spontán beszéd alaphangszerkezeteinek vizsgálata, *Beszédkutatás 2008*, 93–107.
- Bóna Judit 2006: Tudunk-e változtatni spontán beszédünk tempóján? in Mártonfi Attila – Papp Kornélia – Slíz Mariann szerk.: *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*, Budapest, Argumentum, 560–6.
- Deme László 1961: A hangsúly és a hanglejtés, in Tompa József szerk.: *A mai magyar nyelv rendszere: Leíró nyelvtan I*, Budapest, Akadémiai, 115–9.
- Deme László 1971: *Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata (Magyar szövegek alapján)*, Budapest, Akadémiai.
- Elekfi László–Wacha Imre é. n. [2003]: *Az értelmes beszéd hangzása: Mondatfonetika – kitekintéssel a szövegfonetikára*, Budapest, Szemimpex.
- Fónagy Iván – Magdics Klára 1967: *A magyar beszéd dallama*, Budapest, Akadémiai.
- Gocsál Ákos 2000: A beszéd időviszonyai különböző életkorú személyeknél, *Beszédkutatás 2000*, 39–50.
- Gósy Mária 1999: *Pszicholingvisztika*, Budapest, Corvina.
- Gósy Mária 2000: A beszédszünetek kettős funkciója, *Beszédkutatás 2000*, 1–14.
- Gósy Mária 2003a: A spontán beszédben előforduló megakadási jelenségek gyakorisága és összefüggései, *Magyar Nyelvőr* 127, 257–77.
- Gósy Mária 2003b: Virtuális mondatok a spontán beszédben, *Beszédkutatás 2003*, 19–43.
- Gósy Mária 2004a: *Fonetika, a beszéd tudománya*, Budapest, Osiris.
- Gósy Mária 2004b: A lexikális előhívás temporális szerveződése, *Magyar Nyelv* 100, 52–66.
- Hegedűs Lajos 1957: Beszédtempó-elemzések, *Magyar Nyelvőr* 81, 223–7.
- Hirst, Daniel – Albert di Cristo eds. 1998: *Intonation systems: A survey of twenty languages*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Kassai Ilona 1988: A szünet kérdésköre a szövegjegyzésben, in Kontra Miklós szerk.: *Beszélt nyelvi tanulmányok (Linguistica, Series A, Studia et Dissertationes 1.)*, Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, 22–43.
- Kassai Ilona 1993: Gyorsult-e a magyar beszéd tempója az elmúlt 100-120 évben? *Beszédkutatás 1993*, 62–9.
- Kassai Ilona 1998: *Fonetika*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kassai Ilona – Fagyal Zsuzsanna 1996: Hogyan észlelik a magyar beszéd szüneteit magyar és francia anyanyelvű hallgatók? *Magyar Nyelvőr* 120, 209–20.
- Laczkó Mária 1993: A tempó és a szünet viszonya a hangos olvasásban, *Beszédkutatás 1993*, 185–93.
- Maddieson, Ian 1997: Phonetic universals, in Hardcastle, William J. – John Laver eds.: *The handbook of phonetic sciences*, Oxford, Blackwell, 619–39.
- Markó Alexandra 2005: *A spontán beszéd néhány szupraszegmentális jellegzetessége: Monologikus és dialogikus szövegek összevetése, valamint a hűmmögés vizsgálata*, PhD-értekezés, Budapest, ELTE.
- Markó Alexandra 2006: Nonverbális vokális jelek a társalgásban, *Beszédkutatás 2006*, 57–68.

- Markó Alexandra 2007: Kérdő funkciójú hanglejtésformák a spontán beszédben, *Beszédkutatás 2007*, 59–74.
- Menyhárt Krisztina 1998: Nyelvi meghatározottság a beszédszünetek észlelésében, *Beszédkutatás '98*, 47–57.
- Menyhárt Krisztina 2000: A beszéd temporális sajátosságai kétnyelvűeknél (kisiskoláskortól időskorig), *Beszédkutatás 2000*, 51–62.
- Várad Viola 2008: A virtuális mondatok műfaji meghatározottsága, *Beszédkutatás 2008*, 134–47.
- Varga László 1993: *A magyar beszéddallamok fonológiai, szemantikai és szintaktikai vonatkozásai = Nyelvtudományi Értekezések 135*, Budapest, Akadémiai.
- Varga László 2002: Az egy szótagú magyar eldöntendő kérdések intonációja, in: Hunyadi László szerk.: *Kísérleti fonetika – laboratóriumi fonológia 2002*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, 127–40.
- Wacha Imre 1988: Élő nyelvi (spontán) szövegek megnyilatkozásainak (szintaktikai) vizsgálati szempontjaihoz (a gazdagréti kábeltelevízió élő nyelvi felvételei alapján), in Kontra Miklós szerk.: *Beszélt nyelvi tanulmányok* (Linguistica, Series A, Studia et Dissertationes I.), Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, 102–58.
- Wacha Imre 1999: *Szöveg és hangzása: Cikkek, tanulmányok a beszédről*, Magyar Rádió Rt., Budapest.

ALEXANDRA MARKÓ

FINAL RISE IN SPONTANEOUS SPEECH

Hearing-based researches consider the phenomenon known as final rise as a feature of spontaneous speech. In our research we compared the different speech production in young people with regard to the prevalence of final rise. The main findings are as follows. More final rises were realized by women than men. Final rise is more prevalent in monologic texts than in conversation. Final rise was most frequent in speech tasks which involved the greatest cognitive effort. In conversation, final rise is as frequent at clause boundaries as elsewhere. These verify the findings of the literature: low pitch in itself is not a suitable characteristic of close; its combination with other features (e.g. pause length, the completeness of the grammatical structure, the beginning of a new intonation phrase etc.) can indicate the speaker's such intent.